

УДК 316.36

ПОЛЕЖАЄВ Дмитро Володимирович

*професор, доктор філософських наук, завідувач кафедри суспільних наук
Волгоградської державної академії післядипломної освіти (Росія)*

МЕНТАЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

У статті розглядається феномен ментальності особистості як системи внутрішніх глибинно-психічних соціально-культурних установок індивіда. Розглядаються та обґрунтовуються ментальний підхід до осмислення феноменів соціально-індивідуального буття. Актуалізуються філософсько-освітні аспекти становлення ментальності особистості й основні «проблемні сторони» сучасної освіти через призму ментального підходу.

Ключові слова: *ментальність особистості, менталітет суспільства, ментальний підхід, система психологічних установок, філософія освіти.*

Постановка проблеми. Поняття й категорії, що застосовуються в сучасних соціально-гуманітарних знаннях для загальної й аспектних характеристик феноменів життєдіяльності суспільства і людини, відрізняючись універсальністю, мають також визначену національно-етнічну чи етнокультурну протяжність. Це стосується і поняття «менталітет», яке в останні десятиліття широко використовується в людинознавчих науках. Соціально-філософське осмислення комплексу проблем сучасного суспільства (соціально-економічних і політичних невдач, досягнень, а також можливих перспектив розвитку) передбачає детальне й глибоке дослідження ментального підґрунтя основних теперішніх і майбутніх соціальних процесів.

Необхідність розробки проблеми менталітету визначається і потребами соціально-гуманітарних наук: філософії, психології, педагогіки, історії та ін. Матеріалістичний підхід до розуміння суспільства, що прояснив його структуру й динаміку, основну увагу звертає на розкриття матеріально зумовленої діяльності людей. Але будь-яке конкретно-історичне суспільство є

соціокультурним утворенням, і тому діяльність людей визначається як соціальними, так і культурними зв'язками, особливостями психічного складу тощо. Вивчення менталітету дозволяє розкрити, з одного боку, нові детермінанти людської поведінки, з іншого – збагатити зміст предмету філософії.

Менталітет розглядається як суттєва характеристика будь-якого соціуму, оскільки в якості соціокультурного суб'єкту людина належить не тільки об'єктивному світу, але й інтерсуб'єктивній картині світу, яка створюється певним менталітетом. Без чіткого знання структури й особливостей менталітету країни в цілому та окремих етносів, що входять до її складу, неможлива спрямована модернізація суспільства і держави. Ментальні особливості проявляються в індивідуальній психіці й поведінці людей як певні «константи», визначаючи основу ідентичності людини, тому в ході перетворень необхідно враховувати ментальні особливості людей, у першу чергу аксіологічну структуру менталітету. Кардинальні реформи – це завжди фундаментальні зміни основ життя народу, пов'язані з його ціннісними орієнтаціями, уявленнями, нормами, сталими переконаннями й стереотипами.

Сучасні процеси інтеграції і глобалізації торкаються всіх сфер життєдіяльності суспільства. Людство вступає в якісно новий стан зі складними різноманітними суперечностями, що пов'язані з інтенсивним розвитком економічних, політичних, духовних взаємодій та ставлень. У цих умовах особливого значення набуває знання і розуміння образу мислення, загальної духовного налаштування нації, етносів, тобто всього того, що називають менталітетом. Нині знання природи менталітету суспільства, вміння його враховувати в процесі прогнозування соціально-економічного розвитку суспільства, вміння нейтралізувати негативні моменти в етнонаціональних стосунках, зумовлені ментальними розбіжностями, – це насущна потреба й умова успіху в адаптаційних зусиллях суспільства.

Виникає нагальна потреба і в теоретичних узагальненнях. Проблема менталітету суспільства і ментальності особистості, зокрема, привертає увагу дослідників різних галузей наук:

психологів, політологів, соціологів, культурологів, педагогів і на емпіричному рівні, і на більш вищому, теоретичному рівні. Проблема менталітету знаходиться й в центрі уваги соціально-філософського дискурсу. Завдання соціально-філософського дослідження полягає у фіксуванні й виокремленні закономірного й суттєвого від випадкового й «урізаного» розуміння феномену менталітету. З методологічної точки зору такий підхід має принципове значення, тому що він дозволяє виокремити підґрунтя й особливості цього явища і тим самим надає дефініціям й можливим поясненням відповідне теоретичне наповнення. У сучасній соціальній реальності особливо необхідно узгоджувати ті чи інші ціннісні орієнтації для різних соціальних структур, що потребує уточнень ціннісної парадигми як простору функціонування ментальних феноменів («ментального поля»).

Кожний по-своєму інтерпретує менталітет і вносить у це поняття інколи поверхневий або буденний зміст. Тому в першу чергу необхідно визначити межі й сфери дії ментальних феноменів, виявити внутрішні параметри менталітету, його витоки й аксіологічне підґрунтя. Кількість дослідів емпіричного, феноменального опису різних типів, форм, складових менталітету є досить значною. Проте нескінчена поява різних визначень менталітету, тобто сумарний показник певних характеристик, що не поєднані загальнофілософською теорією менталітету, ймовірно, не може дати відповідь на питання про сутність предмету. Змістові дихотомії різного рівня тільки створюють ілюзію різноманіття й багатства тлумачення проблеми, що, з нашого погляду, дещо стримує дійсно філософське дослідження менталітету й ментальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Довільне тлумачення феномену менталітету в наукових працях підштовхує нас до ототожнення менталітету й національної самоідентифікації (як результат «роботи» національної самосвідомості). Проте образ народу, його уявлення про себе не вичерпує, з нашого погляду, всього змісту феномену. Менталітет не варто розглядати як «те, що народ думає про

себе», хоча окремі моменти національної самосвідомості, безсумнівно, присутні в менталітеті. Також не можна ототожнювати менталітет з «тим, що думають про той чи інший народ представники інших народів».

Концептуально значимим і суттєвим у методологічному плані бачиться категоріально-понятійне розведення найбільш часто використовуваних термінів «менталітет» і «ментальність». Зрозуміло, що у використанні будь-якої термінології присутній певний елемент домовленості дослідників-спеціалістів у тій чи іншій галузі. Проте філософсько-методологічний аспект осмислення ментальних феноменів дозволяє нам через призму категорій «загальне» – «особливе» – «одиничне» розмежувати їх як «ціле» й «частина» відповідно з масштабами простору функціонування: менталітет суспільства й менталітет особистості.

Для більш точного фіксування авторської позиції в осмисленні ментальних феноменів, вважаємо за необхідне дати авторське визначення менталітету, позначивши, таким чином, основні напрямки дослідження. Менталітет – це стійка протягом «тривалого часу» (Ф. Бродель) система внутрішніх глибинно-психічних соціокультурних установок суспільства, що формується й змінюється як під зовнішнім впливом, так і шляхом внутрішньо зумовленого саморозвитку, й функціонує на рівні позасвідомого [9]. Виходячи з цього, ментальність являє собою внутрішню систему установок особистості (в якій можна виокремити установки сприйняття, оцінки, поведінки).

Поняття «ментальність» відображає неповторне, різноманітне, динамічне в духовному світі й діяльності індивіда. У понятті «менталітет» фіксується духовність суспільства в цілому, перш за все, його ідеологічні принципи, що витікають із особливостей його соціально-політичної організації. Розмежування цих понять у методологічному аспекті є доцільним, оскільки дозволяє більш точно фіксувати й пояснювати різні духовні процеси, що відбуваються в суспільстві та духовному світі особистості. Вищесказане, звичайно, не означає, що між змістами цих понять немає точок

дотику. До змісту менталітету відносяться ті елементи культури, які укорінені в суспільній свідомості й здібні функціонувати незалежно від зовнішніх, ідеологічних полюсів суспільної свідомості. В менталітеті суспільства віддзеркалюється, певним чином, історичний досвід нації, перипетії її формування й розвитку. Можна стверджувати, що менталітет є певною своєрідною пам'яттю людини про минуле, психологічна детермінанта поведінки людей, які вірні своєму історично ментальному «коду» за будь-яких обставин, не виключаючи й катастрофічні.

Глибинно-психічні установки, тобто безперервно «працюючі» поза полем «відкритої» чи зовнішньої (так званої «чистої») свідомості духовні орієнтири думки й волі, містять сприйняття, оцінку й поведінку. Таким чином, в основі роботи «ментальних механізмів» покладено, з нашого погляду, три основні функціональні установки: установка сприйняття (когнітивний елемент), установка оцінки (афект), установка поведінки (діяльнісний компонент «тріади», що розглядається), які можуть бути структуровані в своєрідну глибинно-психічну «вертикаль».

Розглядаючи ментальність особистості як систему установок індивіда, ми маємо на увазі можливість впливу на її становлення загального соціального середовища та найближчого оточення. Останнє включає сім'ю і повсякденне соціальне оточення, в тому числі в процесі освіти й виховання. Це дозволяє стверджувати про діяльнісний характер формування особистісних установок, про активну участь особистості в її прирощенні, культивуванні й застосуванні. У ментальному просторі соціуму формування особистісних установок виглядає як процес соціалізації індивіда, який особливо відображається у вітальних прошарках ментальності. В певному розумінні можна говорити про процес коадаптації – корелятивне пристосування людини й суспільства, в якому людина більше схильна до змін.

На думку В. Хьосле, поглинання індивіда вимогами колективної ідентичності можливе тільки тоді, коли до кінця

відбулася ментальна ідентифікація. Ідентичність ментального акту базується на низці умов. За визначенням В. Хьосле, ментальний акт не відбувається в просторі, він може продовжити своє існування тільки в іншому ментальному акті. Тому дуже важливим фактором збереження ідентичності свідомих істот є пам'ять. Проте і вона не є абсолютною, тобто необхідною чи достатньою умовою збереження ідентичності. Залишена в минулому історія свідомості формує коло конотацій, які особливим способом впливають на кожний ментальний акт, визначаючи кордони й орієнтири національної свідомості [12, с. 114].

Ментальність особистості не є певним психічним монолітом. Ментальність особистості, по-перше, є складним структурним феноменом у будь-який момент своєї діяльності, а по-друге, особистісні ментальності як динамічні феномени відрізняються від «самих себе» в різні періоди свого становлення, зростання. Виникають нові цінності, фіксуються нові установки, закріплюються, актуалізуються установки, що раніше знаходилися в «згорненому» вигляді – на рівні колективного без свідомого (К. Юнг), тобто – у «позасвідомій» сфері колективної психіки.

Ментальні відмінності як функціональні культурні характеристики простежуються у всіх сферах, що розглядаються нами як соціокультурні установки. Вони виділяються, наприклад, на природно-географічному рівні. Природні умови життя визначають життєвий уклад, норми й установки поведінки і діяльності певного суспільства й людини, установки сприйняття природи, економіки і способів господарської діяльності та інших супутніх явищ життя. Характеристики відмінностей простежуються на рівні історичної свідомості народу, національно-державної ідентичності – співвіднесення з тими чи іншими фактами, явищами в історії, розуміння законів і закономірностей соціально-історичного процесу, оцінок політичних актів тощо.

Не викликає сумніву, що ментальні відмінності простежуються в феномені культури (менталітет, згідно нашого

визначення, може розглядатися як соціально-культурний феномен), який є могутнім полісемантичним простором. «Діалог культур» – це не образне поняття, тобто, це не тільки яскравий образ. З погляду О.В. Смірнова, фактори, що забезпечують проникнення, розвиток і домінування чужорідної культури, є відмінними від владних, політичних, економічних, іншими словами, низка культур має приховані механізми, що забезпечує їх проникнення в інші культури, і це зумовлює якщо не розпад, то значну трансформацію останніх [11, с. 85]. Діалог культур – це, в розумінні нашої концепції, ментальний діалог – зіставлення менталітетів, їх систем установок, пошук точок і просторів дотику, перетин і збіги, а також виокремлення категоріально різноспрямованих установок-цінностей (з нашого погляду, тут функціональні установки не зачіпаються з огляду їх «всезагальної» діяльності). Саме в процесі діалогу культур, у тому числі в просторі ментального поля, можуть бути виділені, внаслідок певного зовнішнього прояву, помітні культурні відмінності суб'єктів діалогу.

Філософсько-світоглядні позиції суспільства і людини також є учасниками процесів, які ми позначили як «ситуації відмінностей». Ці позиції за допомогою мови виділяють значення логіки, що визначає мислення людей у певній ментальній культурній. І К.Г. Юнг переконливо виправдовує таку логіку. «У нашому світі, – він зазначає, – це було б гідним осуду забобони, але в світі первісної людини – це досить доцільна розсудливість, тому що там людина схильна до випадковостей більшою мірою, ніж у нашому захищеному і впорядкованому житті» [14, с. 184]. Характеристики мисленнєвих процесів, особливості мислення людини, установки й автоматизм сприйняття, оцінки поведінки у більшості випадків залежні від умов, у яких відбувається їх становлення. В дослідженні упереджень стосовно тих чи інших етнічних груп дуже часто покликаються на важливу роль стереотипів у цьому феномені – тих узагальнених і, як правило, забарвлених оціночних судженням вражень, які члени однієї

соціальної групи використовують для характеристики членів іншої групи.

Розмежувавши ментальні установки на глибинно-психічні (функціональні) та соціально-культурні (ціннісні), варто детальніше зупинитися на аксіологічній сфері ментальності, що збагачує її конкретно-історичним змістом. Цінності можуть розглядатися як «судження про те, як бажано і як необхідно себе поводити» [5, с. 34], як специфічно соціальні визначення об'єктів оточуючого світу, що визначають їх позитивне або негативне значення для людини і суспільства [13, с. 343]. Тобто, це система критеріїв, що характеризують життєву значимість того, що відбувається з людиною та навколо неї; в її основі знаходяться потреби людини і суспільства, що представлені як оціночні категорії безперервного відображення поточних подій, що регулює хід діяльності, а також наслідки її виконання.

Визначаючи людську природу як динамічну й діалектичну, Е. Фромм виділив низку потреб обумовлених особливостями людського існування. До них належить потреба в спілкуванні, оскільки самотність призводить до дезінтеграції так само як виснаження призводить до смерті. Люди відчують потребу в трансценденції, в подоланні пасивності й випадковості людського існування, що робить нас оригінальними й такими, що прагнуть свободи. Третя потреба – це потреба в усвідомленні нашого коріння, що дає нам відчуття безпеки й допомагає уникнути відчуття тривоги чи самотності. Потреба в самоідентифікації допомагає нам зрозуміти себе, оскільки ми потребуємо того, щоб відчуті і сказати: «Це я сам». П'ята потреба – потреба в орієнтації, вона є специфічною, оскільки заснована на нашій екзистенціальній ситуації, на гуманізмі, уявленні, розумі й відображає прагнення знайти сенс існування і зрозуміти його цінність.

Моральні цінності є системою норм, що детермінують духовну реалізацію людини в соціальному бутті. Провідну роль тут відіграє усвідомлення духовної спрямованості особистості, тобто, реалізація духовних потреб через гуманізовані норми суспільного життя. Отже, моральні цінності завжди

екстравертовані і передбачають розповсюдження свого «Я» на весь соціум. Моральні цінності, в більшості випадків, визначаються узагальненими соціально вираженими потребами більшості членів певної соціальної спільноти. Ці цінності відображають узагальнені життєво важливі потреби соціального середовища, до якого належить людина. Такі норми складають основу соціального несвідомого певної соціальної спільноти.

Цінності соціального індивіда формуються згідно вимог соціального середовища, під впливом прийнятих норм поведінки. При цьому провідну роль відіграють цінності того соціального середовища, в якому формувався соціальний індивід (особливо важливими є первинні референтні групи: сім'я та найближче соціальне оточення). Первинні соціальні групи стають «зразком» для людини, «орієнтуючись» на нього, вона виробляє певні прагнення і критерії, згідно яких вибудовує своє життя. Людина, живучи в певному соціальному середовищі, перетворює його цінності у власні й відчуває успіх у житті з точки зору досягнення прагнень, що відповідають цим цінностям. Цікаво, що цінності соціального індивіда мають тісний зв'язок із соціальними установками. Установки, що покладено в основу соціальної поведінки, виникають тільки в людини, що орієнтована на соціальні цінності. При цьому самі знання про систему соціальних цінностей не забезпечують соціально прийнятної поведінки, тут необхідна суттєва орієнтація людини на ці цінності [6, с. 88]. Інакше кажучи, повинно бути прагнення до соціальних цінностей, без чого неможливе формування соціальних установок.

Установки-цінності, що розглядаються в нашій концепції як соціально-культурні, конкретно втілюються (тобто, діють), поєднуючись з глибинно-психічними установками (сприйняття, оцінка, поведінка). Дія цієї системи і розглядається як ментальна «робота», тобто, функціонування менталітету. Не варто розглядати його виключно механістично, уподібнюючи, згідно висловлювання В.О. Лефевра, «бездушністю автомата», що включає механізм жорсткого поведінкового алгоритму [4, с. 30]. Автоматизм поведінки в просторі функціонування ментальних

феноменів можуть бути охарактеризовані як «поведінка, що думає».

В.О. Лефевр висловив цікаве, з точки зору нашого дослідження, припущення про наявність у живих істот (в тому числі суспільства – як особливо складного «живого» організму) фундаментальної властивості, яке він назвав установкою до вибору [5, с. 3-18]. Разом з тим, установка вибору (або «установка до вибору» – згідно В.П. Зінченка [1, с. 19]) співвідноситься з нашими уявленнями про ментальність як про систему глибинно-психічних установок (сприйняття, оцінки, поведінки). Ця система не є застиглою, її зміст може розширюватися залежно від певного аспекту проблеми, від конкретної ситуації тощо. Місце установки вибору досить переконливо, з нашого погляду, знаходиться в якості «перехідної ланки» між установкою оцінки (афекту) й поведінковою установкою, оскільки феномен вибору – це не тільки акт дії (результат), але й акт підготовки до дії (процес). Імовірно, це не єдине можливе розширення нашої системи, збільшення уявлень про особливості функціонування ментальних установок і зовнішньому прояві цього функціонування.

«Загальне» (менталітет суспільства) повинно сполучатися з «одиничним», з конкретними умовами життя кожної людини, її моделями поведінки. Універсальна закономірність взаємодії особистості й соціуму проявляється в цілому спектрі специфічних законів формування особистості. Деякі дослідники справедливо, з нашого погляду, підкреслюють необхідність виділення двох рівнів при аналізі духовного потенціалу особистості: в тому числі й системи життєвих установок, ментальності: відносно-феноменологічний і категоріально-аналітичний [2]. На першому рівні ментальність характеризується, перш за все, набором морально-психологічних почуттів. На другому – вона є соціально-розумовим феноменом, що базується на відповідних відчуттях і настрої. Єдність, взаємозв'язок чуттєвого й раціонального й визначає динаміку системи установок особистості, виступає

своєрідним джерелом соціальної спрямованості людини. Екзистенціальне філософствування (набір екзистенціальних категорій) дозволяє розширити межі змісту духовності індивіда, його ментальності і разом з тим – межі її соціокультурної детермінації.

Людина не абсолютний владар свого життя і діяльності, тим паче – історії, вона «відповідальний її співучасник». У загальних рисах, саме такою є формула людської гідності. Ментальне осмислення історії людства, більш точна детермінація і формулювання положень, завдань ментального підходу заслуговує пильної уваги дослідників й активного утвердження в сучасних соціально-гуманітарних знаннях.

Феномен ментальності не тільки має місце в дійсності, але й займає важливе місце в соціально-культурній системі і несе на собі серйозний функціонал, що певною мірою визначає оточуючу нас соціальну реальність. Ментальність як зосередження і відкритість свідомо-психічного світу людини можна розглядати як онтологічну характеристику, властивість буття людини. Виходячи за межі тілесного, фізичного буття, у світ багатовимірних зв'язків, людина здатна долучитися до різних проявів соціокультурного процесу, а отже, здатна відкривати нові зв'язки з реальністю, зі світами інших індивідів, більш вільно орієнтуватися в опануванні цінностей життя й культури.

Система установок як ціннісних орієнтацій, духовного вектору становлення людини включає в себе особливо значиму їх сукупність. Ментальність не ідентична культурі, тому певною мірою «традиційний набір» культурних сфер, позначений в енциклопедіях та словниках (що складається з десятків елементів) бачиться нам недостатнім. Поняття «ментальність особистості» («менталітет суспільства») складається з багатьох елементів, які є суттєвими для характеристика індивіда й спільноти не тільки в інформаційному, вузько антропологічному чи культурному сенсі, але й емоційному, психологічному аспектах (причому саме в функціональному значенні) та інших.

Чи можна простір здійснення ментальних установок назвати духовним простором? Тільки з великим припущенням. Проте в поєднанні «духовне / матеріальне» ментальність, імовірно, посідає нематеріальну позицію, і в цьому її змістовно-сміслова (а не тільки позиційна) близькість з феноменом духовності, не важливо – особистісного чи соціального планів втілення в діяльності. Де знаходяться витoki, етапи й особливості генезису менталітету суспільства, іншої великої соціальної групи – питання доволі складне, специфічно вирішувалося першими дослідниками ментальних просторів – від первісної (примітивної) ментальності до ментальності середньовіччя, розглядалися особливості становлення так званої «тоталітарної ментальності» й специфіка функціонування міської ментальності, ментальностей етнокультурних груп, національностей й субетносів та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Філософсько-освітні аспекти менталітету актуалізуються в дослідженнях всіх напрямків і сферах соціально-гуманітарного знання, оскільки освіта (навчання, виховання і розвиток особистості молодої людини в результаті спрямованого педагогічного впливу) – це компонент, що є суттєвою складовою будь-якого простору, який ментально вимірюється [7]. Пошук філософсько-методологічних основ освітніх концепцій і підходів розглядається як насущне завдання дослідника. З одного боку, він важливий на початковому етапі роботи, коли вивчення великого матеріалу, залишений попередниками, дозволяє обрати орієнтовну основу конкретного дослідження, скоректувати необхідні формулювання й дослідницький інструментарій. З іншого боку, пошук і вибір філософських «опорних сторін» дозволяє вибудовувати ті чи інші лінії узагальнення в дослідженні, фіксуючи дослідницький вектор роботи – від часткових, аспектних, безсумнівно важливих наукових питань – до цілісного уявлення досліджуваного феномену, акту, закономірності тощо.

Нині педагогам, психологам і філософам необхідно продовжувати працювати з освітніми цінностями. У чому сенс такої діяльності? Можливі наступні варіанти смислів: підтримка замовлення суспільства, втілення його в маси; взаємодія з іншими цінностями, наприклад, з цінностями інших країн (для входження до світової спільноти); формування експертних еліт, формування інтелектуальної, соціальної, культурної місії освіти; самореалізація людини через освіту. Очевидно, що перелік сенсів дослідження цінностей і цілей в освіті – відкритий. І перш ніж визначати й транслювати в освіту ті чи інші цінності, необхідно з'ясувати, навіщо і для чого це потрібно. Важливо приділити увагу з'ясуванню того ментального підґрунтя освіти, який явно чи неявно вже існує і визначає суть освіти, і розглядається як соціальний феномен.

Освіта може потенційно відігравати важливу роль не тільки в національному самовизначенні, але й в створенні загальнонаціонального «клімату», в якому люди охоче і з гордістю виконують свої громадянські обов'язки і користуються правами. Від шкіл, які несуть відповідальність за інтелектуальний розвиток молоді і створення відповідного клімату, вимагається більше, ніж укріплення почуття гордості стосовно національних символів, такими як прапор, гімн, успіх національної Олімпійської команди тощо. Вони повинні давати учням міцні основи знань, що спираються не несуперечливу систему загальних цінностей, які можна відстоювати через доводи розуму.

Концептуальними основами філософських проблем освіти й філософії освіти можуть бути ті, які синтезують у єдину систему онтологічні, гносеологічні й аксіологічні аспекти освітнього процесу й характеризують його як певний соціокультурний феномен [8]. До цих підстав можна віднести: 1) освіту, її витоки, сутнісні характеристики й місце в системі культури; 2) освіту як динамічну систему в контексті її основних парадигм; 3) освіту й проблеми синтезу гуманітарного знання. Вказане підґрунтя може забезпечити не тільки концептуальний підхід до дослідження цього феномену, але й постійну, «невимушену» актуалізацію питань освіти в різноманітних суспільно-політичних і економічних ситуаціях, закономірну й спонтанну співучасть освітньої системи з соціальною.

Список використаних джерел

1. Зинченко В.П. Миры сознания и структура сознания / В.П. Зинченко // Вопросы психологии. – 1991. – № 2. – С. 15–36.
2. Ксенофонтов В.И. Духовность как экзистенциальная проблема / В.И. Ксенофонтов // Философские науки. – 1991. – № 12.
3. Лефевр В.А. «Непостижимая» эффективность математики в исследованиях рефлексии / В.А. Лефевр // Вопросы философии. – 1990. – № 10. – С. 3–18.
4. Лефевр В.А. От психофизики к моделированию души / В.А. Лефевр // Вопросы философии. – 1990. – № 7. – С. 25–31.
5. Майерс Д. Социальная психология: [пер. с англ.] / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 1996. – 793 с. – (Серия «Мастера психологии»).
6. Петривняя И.В. Инновация в подготовке учителя / И.В. Петривняя. – Куйбышев: КГПИ, 1990. – 134 с.
7. Полежаев Д.В. Менталитет и национальный характер образования / Д.В. Полежаев // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – Серия «Педагогические науки». – 2009. – № 4 (38). – С. 12–16.
8. Полежаев Д.В. Ментальные проекты в образовании: к постановке проблемы / Д.В. Полежаев // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – Серия «Педагогические науки». – 2009. – № 6 (40). – С. 80–84.
9. Полежаев Д.В. Русский менталитет: опыт социально-философского анализа: дисс. ... доктора филос. наук: 09.00.11 / Полежаев Дмитрий Владимирович. – Волгоград, 2011. – 330 с.
10. Полежаев Д.В. Специфика социальной детерминации ментальности личности / Д.В. Полежаев // Становление субъектности учащегося в инновационном учреждении: научные основы и опыт: материалы педагогических чтений, 8 апреля 2004 г. – Волгоград, 2005. – С. 24–33.
11. Смирнов А.В. Проблемы русской культурной идентичности / А.В. Смирнов // Русская история и русский характер: материалы междунар. конф. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2002. С. 85–93.
12. Хёсле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / В. Хёсле // Вопросы философии. – 1994. – № 10. – С. 112–123.
13. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов и др.] – М., 1983. – С. 343.
14. Юнг К.Г. Архаичный человек // Проблемы души нашего времени / К.Г. Юнг. – СПб. : Питер, 2002. – (Серия «Психология-классика»). – С. 171–199.

Д.В. Полежаев

**МЕНТАЛЬНОСТЬ ЛИЧНОСТИ:
ФИЛОСОФСКО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ**

В работе рассматривается феномен ментальности личности как системы внутренних глубинно-психических социально-культурных установок индивида. Автором представляется и обосновывается ментальный подход к осмыслению феноменов социально-индивидуального бытия. Актуализируются философско-образовательные аспекты становления ментальности личности и основные «проблемные узлы» современного образования через призму ментального подхода.

Ключевые слова: ментальность личности, менталитет общества, ментальный подход, система психологических установок, философия образования.

D. Polezhaev

PERSON'S MENTALITY: PHILOSOPHICAL EDUCATIONAL ASPECT

Concepts and categories used in the modern social-humanitarian knowledge for the general and aspect characteristics of phenomena of society's and humans' activities, differing in universality have, nevertheless, certain national-ethnic or ethno-cultural length. This applies to the concept of «mentality», which in recent decades has been very actively used in the human sciences. Socio-philosophical understanding of problems' complex of modern society (socio-economic and political failures and achievements, as well as the possible prospects of development) involves a detailed and in-depth study of the mental bases of occurring and emerging social processes.

The need for developing the problem of the mentality is determined by the needs of social and humanitarian sciences: philosophy, psychology, pedagogy, history and others. The materialistic approach to society, that helped to clarify its structure and dynamics, focuses on the disclosure of material conditioning of humans' activities. But any particular historical society is socio-cultural education, and therefore human activity is defined by the social and cultural ties, peculiarities of psychological make-up and others. Studying mentality allows to open new determinants of human behavior on the one hand, and to enrich the content of the subject of philosophy, on the other hand.

Mentality as the focus and openness of consciously mental world of the person can be seen as an ontological characteristic feature of human existence. By overrunning bodily and physical existence in the world of multi-dimensional relations, a person is able to engage in various forms of social and cultural process.

Keywords: mentality of personality, mentality of society, mental approach, system of psychological attitudes, philosophy of education.

Переклад з російської Ю.О. Клименко
Надійшла до редакції 22.06.2015 р.